

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wielokulturowość cieszyńskiego pogranicza w aspekcie XIX-wiecznego imiennictwa

Author: Izabela Łuc

Citation style: Łuc Izabela. (2012). Wielokulturowość cieszyńskiego pogranicza w aspekcie XIX-wiecznego imiennictwa. "Cieszyński Almanach Pedagogiczny" T. 1 (2012), s. 154-165

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Izabela Łuc

Wielokulturowość cieszyńskiego pogranicza w aspekcie XIX-wiecznego imiennictwa

Każdy język i naród, który się danym językiem posługuje, posiada własny system imienniczy i zasób imion, swoistego rodzaju skarbiec, do którego sięga społeczeństwo.

J. Bubak

Kultura w historycznym procesie rozwija się i wzbogaca dzięki rozmaitym elementom współżycia i współdziałania ludzi, a w jej obrębie „zbiór nazw własnych jest swoistym magazynem indywidualnego i zbiorowego doświadczenia danej zbiorowości, jej różnorodnych potrzeb, zmieniających się w ciągu dziejów”¹. Nazwy własne (w tym osobowe), stanowiąc swoiste bogactwo każdego narodu, kryjące w sobie wiedzę o jego historii politycznej i społecznej, o historii kultury i religii, o wartościach i związkach z innymi krajami czy ludźmi, a także o działaniach, dążeniach, a nawet emocjach i światopoglądach ludzi, świadczą również o przynależności etnicznej człowieka².

Imiona nadawane w Polsce dawniej i współcześnie mają wielowiekową tradycję – można wśród nich wyróżnić rodzime – pochodzenia słowiańskiego oraz zapożyczone z innych języków. Tradycja i motywacja nadawania imion zmieniła się pod wpływem zewnętrznych determinantów o społeczno-historycznym czy kulturowo-etnicznym charakterze³.

¹ Z. KALETA: *Świat ludzkich wartości odzwierciedlony w nazwach własnych osób*. V: *Slovenská onomastická konferencia*. A. 6: *Seminár „Onomastika a škola”*. Red. M. MAJTÁN, F. RUŠČAK. Prešov: Gaudeamuts, 1996, s. 55–62.

² Z. KALETA: *Teoria nazw własnych*. W: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Red. E. RZETELSKA-FELESZKO. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1998, s. 15–36.

³ „Imiona w obrębie każdego społeczeństwa funkcjonują jako kategoria onomastyczna uwarunkowana z jednej strony regułami języka naturalnego, z drugiej zaś sferą wierzeń, obyczajowości i emocji. Znaczną rolę odgrywa też niekiedy uwarunkowanie wpływami obcymi [...]. W perspektywie historycznej różne elementy systemu imienniczego ulegają ewolucji częściowo zgodnej z rozwojem języka ogólnego, częściowo od niego różnej, swoiście onomastycznej”. Zob.

Onomastyczny opis procesu kształtowania się i funkcjonowania nazewnictwa osobowego na badanym obszarze, uwzględniający m.in. kulturowe uwarunkowania, musi być poprzedzony wnikliwą analizą i znajomością historii miejscowości, których dotyczą analizowane *nomina propria*. Historia bowiem, co potwierdzają badania o charakterze diachronicznym i synchronicznym⁴, determinuje zachowania społeczno-językowe, a zarazem modeluje ich obraz, który staje się zwierciadłem ludzkiej aktywności i jej następstw.

Cieszyn to jedno z najstarszych miast w Polsce. Ponieważ leży na granicy polsko-czeskiej⁵, było specyficznym terenem o złożonym charakterze przenikających się wielopłaszczyznowo zjawisk determinowanych zarówno wewnętrznymi (gwara, poczucie tożsamości narodowej, tradycja i obyczaje), jak i zewnętrznymi uwarunkowaniami (m.in. skomplikowana sytuacja społeczno-polityczna, administracyjna oraz etniczna tego miasta), które pozostawiły po sobie „trwały ślad” m.in. w postaci bogatego materiału nazewniczego, zapisanego na kartach archiwalnych źródeł.

Pogranicze różni się od pozostałych terenów – z jednej strony wielokulturowym składem zamieszkującej go ludności⁶ (o różnej orientacji narodowej oraz używanym kodzie językowym), z drugiej natomiast – odmiennymi, często specyficznymi układami społeczno-politycznymi (ich zmiennością), którym towarzyszą ciągle obawy przed zmianą przynależności państwowej, sytuacji politycznej, stosunków społecznych⁷. Pogranicze rozumiane jako obszar geo-

M. MALEC: *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*. Kraków: Wydawnictwo Miłośników Języka Polskiego, 2001, s. 7; „Imiona tworzą system, który wyodrębniając się z całości języka pewnymi specyficznymi cechami stanowi równocześnie część tradycji prawnobyczajowej danego społeczeństwa [i] będąc twórcami językowymi, są równocześnie środkiem orientacji w obrębie społeczeństwa, systemem klasyfikacji jego członków. W tych warunkach zachodzi niewątpliwy związek między imiennictwem osobowym a kulturą [...]”. T. MILEWSKI: *Indoeuropejskie imiona osobowe*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1969, s. 147.

⁴ R. MRÓZEK: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty różnicowania rzeczywistości regionu polsko-czeskiego pogranicza (uwagi metodologiczne)*. W: „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, T. 49. Red. S. GAŁA. Łódź: ŁTN, 2004, s. 263–271.

⁵ Położenie Cieszyna nad graniczną rzeką Olzą, a zarazem na ruchliwym szlaku migracyjnym i handlowym (skrzyżowanie szlaku solnego i miedzianego) oraz licznie nadawane mu przywileje sprawiły, że od czasów średniowiecza był miejscem, w którym stykały się i asymilowały różne narodowości, kultury i wyznania: zob. *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. Red. I. PANIC. T. 1. Cieszyn: Urząd Miejski. Wydział Promocji Informacji, 2010.

⁶ Społeczność Śląska Cieszyńskiego można opisywać nie tylko jako społeczność pogranicza państwowego (polsko-czeskiego), narodowego czy etnicznego, ale również jako społeczność pogranicza kulturowego i religijnego: T. LEWOWICKI: *O badaniach społeczności pogranicza – od parcjalnych opisów ku elementom teorii zachowań tożsamościowych*. W: *Edukacja międzykulturowa*. Red. J. NIKITOROWICZ. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego, 1995, s. 14–25.

⁷ I. BOGACZ: *Swoistość polskiego szkolnictwa mniejszościowego na Zaolziu*. W: *Społeczności pogranicza. Wielokulturowość. Edukacja*. Red. T. LEWOWICKI. Cieszyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego – Filia w Cieszynie, 1996, s. 41–47.

graficzno-kulturowy „wzdłuż granicy językowej, na którym większość mieszkańców (lub określona grupa ludzi) wchodzi stale w kontekst językowy z językiem sąsiednim”⁸ i stanowi interesującą ilustrację zachowań (para)językowych, wyrażanych w rozmaitych aktywnościach społecznych, będących zwierciadłem preferowanych wartości, wierzeń, zmian obyczajowości czy mentalności, których praktyczne efekty ujawniają się również w antroponimii⁹.

Podstawą ekscerpcji materiału antroponimicznego były dokumenty archiwalne (księgi metrykalne chrztów) z lat 1801–1900¹⁰, przechowywane przez parafię rzymskokatolicką św. Marii Magdaleny oraz parafię ewangelicko-augsburską w Cieszynie.

Dokonując analizy materiału źródłowego, uwzględniono następujące cele badawcze: zilustrowanie zróżnicowania imienniczego XIX-wiecznego Cieszyna, uwzględniającego przyczyny pozajęzykowe (głównie sytuację kulturowo-etniczną, wyznaniową oraz tradycję) i sformułowanie stanowiska dotyczącego obrazu stosunków językowo-kulturowo-religijnych cieszyńskiego pogranicza w antroponimii (ze wskazaniem na cechy relewantne i dystynktywne sfery nazewnictwa grup wyznaniowych – katolików i ewangelików); porównawcze zestawienie wyników badawczych z antroponimią Białegostoku, reprezentującego również „miasto wielu kultur” (ujęcie tego typu precyzyjnie obrazuje swoistość nazewnictwa pogranicza cieszyńskiego).

Wiek XIX wybrano do penetracji badawczych ze względu na to, że był to czas największych w dziejach Śląska Cieszyńskiego przemian (rozwój przemysłu oraz cywilizacji technicznej spowodował wzmogłą migrację na obszar pogranicza, ludności – polskiej i obcej kulturowo, poszukującej poprawy bytu społecznego). Warto dodać również, iż wewnętrzna migracja na tym terenie dokonywała się etapowo: miasto będące pod panowaniem austriackim i jej administracją¹¹, sku-

⁸ E. WOLNICZ-PAWŁOWSKA: *Nazewnictwo obszarów pogranicznych*. W: *Polskie nazwy własne...*, s. 397–399.

⁹ Ze względu na wieloaspektowość bogactwa znaczeń i odniesień pograniczom poświęca się współcześnie szczególną uwagę (por. m.in. *Nazewnictwo na pograniczach*. Red. J. IGNATOWICZ-SKOWROŃSKA. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2005).

¹⁰ W artykule zaprezentowano dane pochodzące z katolickich i ewangelickich metryk chrztów z lat 1885–1900, uznano je za wystarczająco reprezentatywne dla problematyki XIX-wiecznego nazewnictwa.

¹¹ Badając antroponimie z obszarów przygranicznych, należy uwzględniać również fakt wielowariantowości form językowych związanych z ich adaptacjami. Warianty niemieckie lub ich zgermanizowane formy można odnaleźć w księgach metrykalnych prowadzonych w języku niemieckim. W ich zapisie zauważalna jest tendencja do stosowania ekwiwalencji (zastępowania polskich antroponimów niemieckimi odpowiednikami znaczeniowo-brzmieniowymi, np. *Fran-ciszek* > *Franz*, *Jan* > *Johann*, *Ewa* > *Eve*, *Maria* > *Marie*) oraz posługiwanie się substytucjami graficznymi i fonetycznymi, m.in. zakłócenie repartycji *i* – *y* (np. *Justyna*, *Otylia*); zastępowanie polskich samogłosek przez niemieckie samogłoski mieszane (np. *Mathaus* < *Matheus*, *Rü-dolf*, *Pa-ül*); substytucje polskiego *ł* jako *l* (np. *Stanisławus*, *Wacław*); zmiany graficzne i wahania w zakresie dźwięczności i stopnia zbliżenia narządów mowy (np. *t* > *th*, *d* > *t*, *f* > *ph*, *w* > *v*, *c* > *tz*, *k* > *c*,

piało ludność niemiecką, jednocześnie – gromadziło ludność „wewnętrzną” – od prawieków związaną z Cieszynem (w tym: Polacy, Czesi, Słowacy) oraz napływową, jak Węgrzy, Wołosi oraz Żydzi, łączącą się w rozmaite grupy kulturowo-narodowościowe i wyznaniowe (katolicyzm, protestantyzm, judaizm), deklarujące swoją tożsamość narodową jako: czeską, niemiecką, polską, słowacką, śląską, węgierską, wołoską i żydowską. Adekwatnie do tej „rozmaitości” pogranicza, analiza i interpretacja stosunków językowo-kulturowych (i ich interferencji i/lub dyferencjacji) odzwierciedlonych w antroponimii XIX-wiecznego Cieszyna odsłania nawarstwioną kulturę wieków poprzednich. Czynniki te ukształtowały barwny obraz antroponimii cieszyńskiego pogranicza, ujawniający się zarówno w wewnątrzgrupowej i społecznej (m.in. wyznaniowej, narodowo-etnicznej i kulturowej) motywacji imienniczej w szerokim ujęciu, jak i w węższym – rodzinnej (familijnej) tradycji nadawania imion.

W repertuarze imion mieszkańców Cieszyna znalazły się imiona chrześcijańskie – katolickie i ewangelickie, a także – żydowskie, germańskie i jidyszowe¹². W odniesieniu do całego systemu imienniczego Cieszyna można wskazać równolegle na istnienie wielu cech dystynktywnych. Dotyczą one m.in. frekwencji i popularności różnicujących nominacji w społecznościach ewangelików i katolików odnoszących się do imion chrześniach (dzieciom katolickim w latach 1885–1900 nadano 190 męskich i 173 żeńskie imiona, ewangelickim – odpowiednio 64 i 95). Cechy dystynktywne uwidaczniają się również w nominacjach związanych z poczuciem tożsamości narodowej. Spoiwem łączącym obie grupy wyznaniowe był wspólny język codzienny (gwara cieszyńska), pewne elementy kultury i obyczajów oraz liczne związki rodzinne, wyrażające się m.in. w motywacji imienniczej.

Najpopularniejszym imieniem męskim w XIX-wiecznym Cieszynie było imię *Jan*, popularne na ziemiach polskich od czasów średniowiecza. Drugim, równie popularnym imieniem było *Józef*, nieznacznie tylko ustępujący *Janowi*. Popularność imienia *Józef* na badanym obszarze miało polimotywacyjny charakter. Do głównych motywacji, którymi kierowali się rodzice przy jego wyborze, można zaliczyć m.in.: oddawanie czci patronom i świętym, miłość i oddanie

z > s, por. *Alberthum, Martha, Ewalt, Adolph, Eve, Vincenz, Ignatz, Rozalie, Therese; Camil, Victor*); podwajanie głosek polskich (np. *Anton, Annton, Matthias, Philipp*); zastępowanie w imionach żeńskich wygłosowego -a przez -e (np. *Caroline, Emilie, Mathilde*) lub ich redukcja w wygłosie (np. *Ester < Eстера*) w celu dostosowania systemu głosek i liter polskich do niemieckiego systemu fonologicznego języka.

¹² W nazewnictwie obraz stosunków językowych i kulturowych cieszyńskiego pogranicza „wpisała się” również współobecność ludności żydowskiej, asymilującej się z kulturą polską, podkreślająca swoją odrębność w nominacjach nazewnictwa, jednak ze względu na bogactwo materiału źródłowego zakres tego zagadnienia stanowi odrębny problem badawczy, wymagający odrębnych analiz interpretacyjnych. Imiona jidyszowe obejmowały około 241 form (por. np. *Arja, Eifraim, Fuli, Gilfa, Gilise, Hora, Ibare, Infrazal, Iny, Jachetta, Jifala, Jifin, Jofruzm, Joshka, Lieba, Mailla, Mulka, Nufi, Nut, Rafa, Ruchla, Velly, Vifrunn, Zinfla*).

cesarzowi Franciszkowi Józefowi I (za panowania którego mieszkańcy Cieszyna osiągnęli dobrobyt i poczucie bezpieczeństwa), tradycję rodzinną – często wielopokoleniową. Popularne w tym czasie nad Olzą były również imiona: *Antoni*, *Franciszek* i *Paweł*, wynotowane spośród dziesięciu najczęściej nadawanych imion. Równie popularnymi w dobie nowopolskiej Cieszyna były imiona germańskie (najczęściej wytwory języka staroniemieckiego, por. *Rudolf*, *Karol*), które pod względem częstotliwości ich nadawania wśród obu grup wyznaniowych były w pierwszej piątce na liście frekwencyjnej oraz *Ludwik* i *Adolf*, częściej nadawane dzieciom przez niemiecką część mieszkańców Cieszyna. Z kolei imiona męskie o słowiańskiej genezie i tradycji wynotowano zarówno z katolickich metryk chrzestnych, jak i ewangelickich (por. np. *Stanisław*, *Władysław*, *Bogumił*, *Lubomir*).

Uniwersalny charakter dla wszystkich społeczności miasta Cieszyna miały imiona świętych – zwłaszcza *Jan*, *Józef*, *Franciszek*, *Paweł*; Czesi, Włosi i Polacy równie chętnie nadawali swym dzieciom imiona: *Antoni*, *Jerzy*; Żydzi z kolei – *Adolf*, *Leon*, *Dawid*, *Salomon*, *Samuel*, *Zachariasz*¹³. Swoistość interferencji językowo-nazewniczych na terenie miasta Cieszyna w końcu XIX wieku ujawniała się również przez liczne próby asymilacji antroponimii imienniczej (w przeważającej większości germańskiej, rzadziej słowiańskiej) przez różne narodowości zamieszkujące Cieszyn, odnoszące się do wyboru imienia chrzestnego dla nowo narodzonego dziecka¹⁴.

Z materiału analitycznego wynotowano wiele form skróconych, pełniących funkcje imion oficjalnych, identyfikujących ich nosicieli¹⁵.

¹³ Dane źródłowe poświadczają też, że w zależności od pochodzenia i przynależności etnicznej ludność Cieszyna ujawniała swoje (kulturowo-familijne) preferencje przy wyborze imion dla potomstwa. Polacy – imiona należące do tzw. kanonu imion tradycyjnych (por. *Marian*, *Jerzy*, *Franciszek*; *Anna*, *Maria*) lub z zasobu imion słowiańskich (por. *Stanisław*, *Władysław*, *Wojciech*); ludność pochodzenia żydowskiego – prócz imion jidyszowych imiona: *Hermann*, *Leon*, *Rosa*, *Wilhelm*; natomiast ludność niemiecka i ludność, która określała swoją przynależność jako śląską, preferowała imiona: *Adolf*, *Karol*, *Matylda*, *Otto*, *Walter* i inne (por. *Alfred Kurt Blach*, *Wilibald Chrobok*), poświadczając przywiązanie do nazewniczej tradycji kulturowej. Warto dodać, że ludność określająca swoją przynależność jako śląską wybierała z repertuaru antroponimicznego imiona zarówno o słowiańskim, jak i germańskim pochodzeniu (por. *Adolf Władysław Firlej*, *Wilhelm Władysław Makosz*). Z kolei ludność pochodzenia czeskiego częściej nadawała dzieciom imiona o pochodzeniu słowiańskim (por. *Ludmila Haratik*, *Wacław Wojciech Brejzek*, *Włodzimierz Władysław Novaček*, *Sławomir Włach*; *Miloš Dworaček*, *Lubomir Plašek*).

¹⁴ Por. m.in. germańskie imiona: *Alfred* (*Alfred Jordan* – Węgier), *Brunon* (*Brunon Studensky* – Czech), *Hubert* (*Karol Hubert Mucek* – Czech), *Ludwig* (*Ludwig Lačik* – Czech), *Rudolf* (*Rudolf Turysak* – Węgier), *Wilhelm* (*Wilhelm Skřivanek* – Czech) i słowiańskie: *Władysław* (*Władysław Roman Šujanský* – Węgier) czy asocjacje nominacyjno-imiennicze wynotowane przy wieloimienności (por. *Alojzja Pawełka Willert*, *Zdenko Karl Komarek*, *Alojzy Lechosław Dworaček*, *Stanisław Ludwik Białek*, *Emil Stanisław Pietrowicz*).

¹⁵ O zjawisku tym pisała również D. Lech, która podkreślała, że w skład systemu nominacyjnego wchodzi (oprócz imion pełnych) zdrobnienia i spieszczenia imion, które powstały na grun-

W okresie nowopolskim w Cieszynie (podobnie jak na innych obszarach Polski) wśród imion żeńskich królowały te o hebrajskim pochodzeniu (związane z postaciami biblijnymi: imię *Maria* oraz jej rozmaite warianty: *Marianna*, *Marena*, *Maryna*; *Anna*, *Ewa*, *Joanna*, *Józefa*, *Zuzanna*) czy o rodowodach łacińsko-rzymskim lub greckim (por. *Emilia*, *Helena*, *Zofia*). Kolejne pozycje zajmowały germańskie imiona *Aloisia* i *Stefania*, nadawane najczęściej córkom przez mieszkańców Cieszyna o pochodzeniu niemieckim lub deklarujących swoją tożsamość jako śląską. Warte podkreślenia jest również to, że wiele żeńskich imion (ok. 29% z wszystkich wynotowanych)¹⁶ pochodzi od męskich form imion chrześcijańskich (por. *Albina*, *Franciszka*, *Josepha*), rzadziej świeckich (por. *Aleksandra*, *Erwina*); 7 z nich to imiona słowiańskie (por. np. *Bogusława*, *Libuša*, *Lubomira*, *Władysława*, *Zdenka* oraz najpopularniejsze wśród katolików imię żeńskie *Ludmiła*)¹⁷.

Odrębnym dla analiz zagadnieniem jest nadawanie dzieciom imion ich rodziców/ojców i matek chrzestnych¹⁸ oraz wielowariantywność imienniczomotywyjna w ich obrębie. Wśród imion męskich poświadczających rodzinną tradycję imienniczą (imię po ojcu) wynotowano z katolickich metryk chrztów jako najczęściej nadawane imiona: *Jan*, *Józef*, *Karol*, *Franciszek*, *Paweł*, *Antoni*, *Rudolf* i *Władysław*, natomiast ze źródeł ewangelickich: *Jan*, *Paweł*, *Andrzej*, *Józef*, *Karol* i *Jerzy*. Wśród słowiańskich imion reprezentujących rodzinną tradycję imienniczą dominowały imiona: *Władysław* i *Stanisław* (wynotowane tylko z metryk katolickich chrztów) oraz *Jarosław*, *Mieczysław*, *Wacław*, *Wojciech*.

cie różnych języków europejskich. Co więcej, funkcjonują najczęściej jako imiona samodzielne; por.: D. LECH: *Nazwy osobowe dziewiętnastowiecznych mieszkańców Opola (ze słownikiem etymologicznym nazwisk)*. Opole: Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2004, s. 90.

Jednym z wynotowanych męskich imion tego typu jest forma *Raul* (por. *Raul* < *Radolf*) powstała w wyniku derywacji redukcyjnej – połączenia członu inicjalnego i finalnego z jednoczesną redukcją sylaby środkowej. Por. również inne wynotowane przykłady, np. *Adela* < *Adelajda*, *Adolfa* < *Adolfina*, *Edda* < *Edyta*, *Erna* < *Ernestyna*, *Hilda* < *Hildegarda*, *Karola* < *Karolina*, *Lucia* < *Łucja*, *Mika* < *Dominika*; *Fric* < *Fryderyk*, *Willi* < *Wilhelm*. Warte przytoczenia są również imiona żeńskie (pochodzących od męskich, wynotowane z metryk chrzestnych katolików), które w formie hipokorystycznej zastępowały imiona pełne (por. *Libuška* < *Libor*, *Stefka* < *Stefania* > *Stefan*, *Pawełka* < *Paweł*, *Zdenka* < *Zdeněk*) czy męskie, pochodzące od żeńskiego, które uległo procesowi redukcji: *Ludmił* < *Ludmiła*.

¹⁶ Z. ABRAMOWICZ: *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Filia w Białymstoku, 1993, s. 50; autorka podkreśla tę tendencję charakterystyczną dla XIX-wiecznego systemu imienniczego, objawiającą się też m.in. u białostockich katolików 60 parami imion żeńskich pochodnych od męskich (w Cieszynie – 46).

¹⁷ Wśród 173 imion katolików o pochodzeniu chrześcijańskim wynotowanych z metryk chrztów, a ewangelickim zaledwie 3 z nich: *Ludmiła*, *Stanisława*, *Władysława*.

¹⁸ Częstym motywem wyboru imion dla dziecka było obdarowanie go imieniem jednego z rodziców lub chrzestnych, co wiązało się z wiarą rodziców nowo narodzonych dzieci, że z imieniem zyskuje się nie tylko symboliczną ciągłość rodu, ale też opiekę ze strony przodków i dziedziczy się ich cechy czy talenty.

Dokonując zestawień liczbowych (statystycznych) materiału badawczego można stwierdzić, iż w latach 1885–1900 na 4 456 nowo narodzonych chłopców (3 323 katolików i 1 133 ewangelików) ok. 19% (odpowiednio: 21% K i 16,5% E) otrzymało jako pierwsze imię chrzestne po ojcu (349 K¹⁹, 128 E) lub ojcu chrzestnym (346 K i 59 E); podobna tendencja panowała podczas nadawania drugiego imienia (362 chłopców nosiło imię po ojcu, po chrzestnym zaś 248), co daje sumę 33,5% – odpowiednio: 38% K, 18% E imion męskich, nadawanych jako pierwsze lub/i drugie, motywowanych tradycją rodzinną.

Odojcowskie imiona również nadawano jako chrzestne (od imienia pierwszego po czwarte) – w odpowiedniej formie rodzajowej – córkom katolików (por. *Antonia < Anton, Gotfryda < Gotfryd, Leopoldine < Leopold*²⁰).

Podobna tendencja motywacyjno-nazewnicza uwidacznia się w obrębie imion żeńskich (nadawanie córkom imion matek) niezależnie od pocucia tożsamości narodowej czy wyznania. Wśród żeńskich nominacji katolickich dominowały imiona: *Maria/Marianna Anna, Joanna, Ewa, Aloisia*, natomiast wśród ewangelickich: *Anna; Marina/Maryna/Maria, Ewa*²¹; podobnie – w odniesieniu do nadawania dziewczynom kolejnych imion.

Z analiz materiału wynika, iż w latach 1885–1900 na 3 729 urodzonych dziewczynek (2 744 K i 985 E) 25% (odpowiednio: 22% K i 29 E) otrzymało jako pierwsze imię po matce (354 K, 179 E) lub matce chrzestnej (245 K i 16 E). Adekwatnie, jako drugie imię po matce nadano 292 dziewczynom, a po chrzestnej 163 (co daje sumę 38,6% wszystkich imion nadawanych dziewczynom podczas chrztu, motywowanych tradycją rodzinną, odpowiednio: 41% K, 31% E).

Wielowariantowość imienniczo-motywacyjna w zakresie nadawania dzieciom imion chrzestnych motywowanych tradycją rodzinną charakteryzuje się różnymi wariantami preferencji (czy ich kombinacji) w zakresie (poli)motywacji²² (por. tabela 1).

¹⁹ Z archiwalnych metryk katolickich wynotowano również imiona męskie motywowane imionami matek (por. np. *Johann < Johanna; Anton < Antonia; Joseph < Josepha, Franz < Francisca, Philipp < Philippa*).

²⁰ Zjawiska językowe tego typu sporadycznie występowały wśród grupy ewangelików. Fakt ten poświadczają pojedyncze przykłady (por. *Antonia < Anton, Aloisia < Alois, Johanna < Johann*).

²¹ Po babce najczęściej nadawano dziewczynom imiona: *Anna, Maria/Maryanna, Ewa, Zuzanna, Zofia*. Najliczniej reprezentowanymi frekwencyjnie imionami wielopokoleniowo motywowanymi były: *Anna, Maria/Marianna, Ewa, Helena, Teresa, Zuzanna; Andreas, Józef, Jan, Jerzy, Karol*.

²² Równolegle obok: imion nadawanych dziecku jako pierwsze (i kolejne) po ojcu/matce/dziadkach i – adekwatnie: matce/ojcu chrzestnym – wynotowano inne, wśród których pod względem frekwencji wyróżniają się: identyczne imię po rodzicu (R) i chrzestnym (CH), uniemożliwiające wskazanie na jednoznaczną motywację, poświadczające zarazem popularność imienia w danym pokoleniu; jedno z imion po rodzicu (R), drugie/lub następne (i odwrotnie) po chrzestnym (CH), potwierdzające stopień przywiązania lokalnych społeczności do (rodzinnej i/lub regionalnej) wielopokoleniowej tradycji imienniczej.

Tabela 1

Motywacje imion chrzestnych w Cieszynie (1885–1900)²³

Motywacja	Katolicy			Ewangelicy		
	imiona męskie	imiona żeńskie	frekwencja razem	imiona męskie	imiona żeńskie	frekwencja razem
I < R	692	564	1 346	144	180	324
I < CH	601	413	413	66	19	85
I = R + CH	68	40	40	3	3	6
I (R) < > (CH)	15	17	17	2	1	2
Razem	1 376	1 124	2 501	204	203	607

Z tabeli 1 oraz z przytaczanych wcześniej danych liczbowych wynika, że imiona nadawane dzieciom przez katolików częściej motywowane były tradycją rodzinną (to 42% wszystkich nadanych imion – zarówno męskich, jak i żeńskich) od ewangelickich (adekwatnie: 18% męskich, 21% żeńskie²⁴). Uogólniając dane liczbowe, można stwierdzić, że w ostatnim piętnastolecu XIX-wiecznego Cieszyna co trzecie imię nadane dzieciom podczas chrztu (niezależnie od jedno- lub wieloimienności) motywowane było tradycją rodzinną²⁵. Z całościowo ujętych danych wynika, że w nadawaniu imion przeważała dwuimiennosc (w tym obrębie wynotowano istotną dystynktywność wyrażającą się w tym, że co dziesiąte dziecko katolików w latach 1885–1900 miało tylko jedno imię, natomiast co dziesiąte ewangelików miało przynajmniej jedno). Zwyczaj nadawania dziecku dwu lub więcej imion²⁶ rozpowszechnił się na skutek kilku nawarstwiających się motywacji dotyczących imienia chrzestnego oraz wielość i różnorodność imion. W charakterze podwójnych imion występowały kombinacje wszystkich imion obecnych w systemie antroponimicznym Cieszyna i odnosiły się one do wyborów mieszkańców wszystkich narodowości oraz wyznania.

²³ W tabeli 1 wykorzystano następujące kwalifikatory: I < R (imię po rodzicu); I < CH (imię po chrzestnym); I = R + CH (to samo imię wybierane wielomotywacyjnie: po rodzicu i chrzestnym); I (R) < > (CH) – jedno imię po rodzicu, drugie po chrzestnym.

²⁴ Zmienność w proporcjach (odnoszącą się głównie do żeńskich imion ewangelików) była zdeterminowana tendencją do jednoimienności, co poświadczają dane ilościowe.

²⁵ Warto dodać, że w odniesieniu do wieloimienności dziewczynek podyktowanej motywacją rodzinną, najpopularniejszymi imienniczymi zestawieniami były: *Anna < > Maria*, *Anna < > Zuzanna*, *Maria Magdalena*, *Maria Zuzanna*, natomiast męskimi: *Jan < > Franciszek*, *Jan < > Karol*.

²⁶ Szczególnym zjawiskiem dwuimienności są (wynotowane) imiona typu: *Jan Nepomucen* (por. *Brunon Jan Nepomucen Wincenty Hralik*, *Jan Nepomucen Brückner*) oraz *Jan Baptysta* (por. *Jan Baptysta Nowak*). Imiona te są zestawieniami imion i przydomków, które nosili wymienieni święci: M. MALEC: *O imionach i nazwiskach w Polsce. Tradycja i współczesność*. Kraków: Wydawnictwo Miłośników Języka Polskiego, 1996, s. 32.

XIX-wieczną osobliwością ujawnioną dzięki materiałowi źródłowemu był również zwyczaj nadawania chłopcom żeńskiego imienia *Maria* (motywowane oddaniem dziecka opiece Matki Boskiej); wszystkie z dwunastu wynotowanych form (por. np. *Antoni Franciszek Maria, Karol Aleksy Maria, Gilbert Emil Maria*) pochodziły z metryk katolickich.

W celu wskazania regionalnej specyfiki nominacyjno-imienniczej „sfery pogranicza” dokonano zestawienia porównawczego imion popularnych w Cieszynie w latach 1885–1905 z imionami białostockimi z tego okresu²⁷. W Białymstoku w latach 1885–1905 w rzymskokatolickiej parafii farnej ochrzczono prawie 16 tys. dzieci, wykorzystując w nominacji 163 różne imiona męskie i 167 imion żeńskich (por. Cieszyn: odpowiednio – 190 oraz 173), natomiast w ewangelicko-augsburskiej parafii niecałe 4 000 (do ich nominacji użyto 156 imion męskich i 176 żeńskich; por. Cieszyn: 64 i 95).

Tabela 2

Porównawcze zestawienie najpopularniejszych imion męskich (w latach 1885–1905)

Ranking popularności	Cieszyn		Białystok	
	katolicy	ewangelicy	katolicy	ewangelicy
1.	Józef	Jan	Józef	Karol
2.	Jan	Karol	Antoni	Adolf
3.	Karol	Paweł	Stanisław	Hugo
4.	Rudolf	Rudolf	Jan	Erwin
5.	Franciszek	Józef	Władysław	Wilhelm
6.	Paweł	Adolf	Aleksander	Artur
7.	Alois	Franciszek	Franciszek	Alfred
8.	Ludwig	Gustaw	Kazimierz	Gustaw
9.	Anton	Andrzej	Bronisław	Fridrich
10.	Adolf	Ludwig/Jerzy	Zygmunt	Otto

Tabela 2 pozwala na wysnucie kilku wniosków: 1) do cech wspólnych związanych z popularnością katolickich imion męskich w wieloaspektowo różnych regionach badawczych (m.in. religia, ludność, tradycja, kultura) można zaliczyć szczególną popularność imion świętych: *Jan, Józef, Antonii, Franciszek*; 2) prezentowane w tabeli dane wykazują, że ludność katolicka Białegostoku, utożsamiając się z narodowością polską, częściej wybierała dla swoich dzieci imiona z polskiego systemu imienniczego²⁸; 3) okazjonalnie wynotowane na terenie Białegostoku imiona: *Adolf, Paweł, Karol* były popularne w tym okresie w Cieszynie.

²⁷ Z. ABRAMOWICZ: *Imiona chrzestne białostoczan...*

²⁸ Popularne w Białymstoku imiona: *Bolesław, Bronisław, Kazimierz, Konstanty, Zygmunt* w Cieszynie wybierano okazjonalnie.

nie; 4) imiona, które Zofia Abramowicz wskazała jako rzadko występujące (por. *Andrzej, Leopold, Ludwig, Eugeniusz*) na liście frekwencyjnej Cieszyna zajmowały odpowiednio: 14, 11, 8, 16 miejsca; i odwrotnie – imiona bardzo popularne w Białymstoku, w Cieszynie zajmowały odległe miejsca (por. *Stanisław* – 26, *Michał/Wacław/Władysław* – 39, *Piotr* – 41). Najpopularniejszymi imionami białostockich protestantów w latach 1885–1905 były imiona: *Karol, Adolf, Hugo, Erwin, Wilhelm, Artur, Alfred, Gustaw, Fryderyk, Otto*, spośród których *Karol, Adolf, Gustaw* również w Cieszynie były popularne (por. tabela 2); podobnie imiona: *Wilhelm, Fryderyk, Otto*; pozostałe należały zaś do rzadkich; imiona średniopopularne w Białymstoku: *Jan, Józef* nad Olzą znajdowały się na czołowych lokatach (1) i (5); natomiast imię *Andrzej* (rzadko nadawane w Białymstoku), w Cieszynie często wybierane było przez ewangelików.

Tabela 3

Porównawcze zestawienie najpopularniejszych imion żeńskich (w latach 1885–1905)

Ranking popularności	Cieszyn		Białystok	
	katolicy	ewangelicy	katolicy	ewangelicy
1.	Maria	Marianna	Marianna	Marta
2.	Anna	Anna	Maria	Maria
3.	Emilia	Ewa	Anna	Anna
4.	Marianna	Emilia	Bronisława	Elsa
5.	Zuzanna	Zuzanna	Helena	Gemma
6.	Stefania	Maria	Jadwiga	Olga
7.	Helena	Helena	Stefania	Wanda
8.	Ewa	Maryna	Leokadia	Berta
9.	Joanna	Joanna	Józefa	Emilia
10.	Aloisia	Stefania	Zofia	Helena

Na podstawie tabeli 3 można wysnuć szereg wniosków interpretacyjnych.

W odniesieniu do imion katolickich: zarówno w Białymstoku, jak i w Cieszynie w ostatnim piętnastolecu XIX wieku najpopularniejszymi imionami żeńskimi były: *Anna, Marianna, Maria, Stefania*; imiona: *Jadwiga, Józefa, Zofia*, „królujące” w Białymstoku, były również popularne w Cieszynie; natomiast imiona *Leokadia* i *Bronisława* w Cieszynie występowały sporadycznie; i odwrotnie: popularne w Cieszynie imiona: *Ewa, Joanna, Aloisia* rzadko nadawano w Białymstoku; podobnie *Emilia* i *Zuzanna* nie były popularne.

W obrębie imion ewangelickich: zarówno w Białymstoku, jak i Cieszynie popularnymi żeńskimi imionami były: hebrajskie *Maria, Anna*, greckie *Helena* i łacińskie *Emilia*. Niezbyt popularne w Białymstoku imię *Joanna* często wybierano dla córek w Cieszynie; podobnie sporadycznie nadawane w Białymstoku

imiona: *Ewa, Zuzanna, Stefania* spopularyzowały się nad Olzą; warta podkreślenia jest cieszyńska wielowariantowość imienia *Maria*.

Obok wskazanych cech dystynktywnych, porównawcze zestawienie imion żeńskich nadawanych w 1885–1900 roku w Białymstoku i Cieszynie eksponuje wyraziście ogólnopolską tendencję do nadawania imion z tzw. kanonu imienniczego²⁹, nieulegających determinantom geograficznym, kulturowym, etnicznym czy religijnym (por. *Anna, Maria, Marianna, Helena*).

Decydujący wpływ na nominacje i popularność imienniczą na badanym terenie wywarła specyfika stosunków politycznych, kulturowych i narodowościowych (etnicznych), kształtujących obraz ziemi cieszyńskiej – od zarania dziejów po przełomowy dla rozwoju tego regionu wiek dziewiętnasty. Analizowany materiał badawczy poświadcza, że wielopłaszczyznowość interferencji kulturowo-językowych czy wyznanie religijne wpływały w istotnej mierze na motywację imienniczą (popularność cesarza *Franciszka Józefa* ujawniająca się m.in. w nadawaniu tych imion dzieciom wyłamuje się z ram tej tendencji). Zestawiając porównawczo nominacje mieszkańców XIX-wiecznego Cieszyna wyznania katolickiego i ewangelickiego związane z nadawaniem dzieciom imion chrześcijańskich, można wskazać na cechy relewantne oraz dystynktywne. Do cech wspólnych można zaliczyć to, że wiele imion (męskich i żeńskich) stanowiło pewnego rodzaju „uniwersalia”³⁰ antroponimiczne (były wspólne dla nominacji obu grup wyznaniowych), kształtujące reprezentatywny obraz imiennictwa Cieszyna w XIX wieku.

Analiza materiału źródłowego wskazuje, że nazewnicze pogranicze kulturowe Cieszyna najwyraźniej uwidacznia się w zróżnicowaniach frekwencyjno-motywacyjnych. Zestawiony w różnych ujęciach porównawczych materiał poświadcza, że: antroponimia imiennicza Cieszyna, mimo cech relewantnych, pod wieloma względami różni się od antroponimii białostockiej³¹; w obrębie poszczególnych grup społeczno-wyznaniowych dwóch „miast wielu kultur” można wskazać na szczególną popularność niektórych imion, poświadczających wewnątrzregionalną (lokalną) swoistość funkcjonowania systemu onimicznego, uwarunkowaną różnymi determinantami. Fakt ten dowodzi też, że imiona przechowują w sobie nie tylko elementy kultury duchowej i materialnej, odbijają system wartości, przemiany mentalności jej członków, tradycję, ale również na-

²⁹ Kanon imienniczy to magazyn powtarzających się w każdej epoce na różnych terytoriach imion najczęściej nadawanych, ulegających tylko przetarasowaniom w rankingu popularności.

³⁰ Popularność tych imion była często podobna, zmieniały się tylko ich miejsca na listach rangowych (por. identyczne miejsce wśród imion żeńskich katolików i ewangelików: *Anna* (2), *Zuzanna* (5), *Helena* (7), *Joanna* (9) oraz męskie – *Rudolf* (4).

³¹ W Białymstoku popularniejsze były imiona pochodzenia słowiańskiego: *Bronisława/Bronisław, Kazimierz, Stanisław* i *Władysław*, na obszarze Cieszyna – germańskiego (np. *Alois/Aloisia, Adolf, Adolfina, Rudolf/Rudolfina*). Ponadto w Białymstoku pojawiało się równolegle kilka imion popularnych, które na listach frekwencyjnych Cieszyna odnajdowały się na dalekich miejscach (por. *Elsa, Wanda; Artur, Aleksander*).

stroje społeczne jako wyraz sytuacji polityczno-administracyjnej, wyznaniowej czy poczucia przynależności narodowej.

Izabela Łuc

**The multicultural character of the Cieszyn's borderline
in relation to the 19th century naming practice**

Summary

In the historical process culture develops and enriches itself thanks to the various elements of human cooperation and coexistence. In the sphere of culture the collection of names creates a specific store of both individual and collective experiencing of particular group with its various needs that change throughout the time.

Analysis of the sources that was committed suggests that the naming cultural borderline of Cieszyn reflects itself mostly in the varieties on the motivational and frequency groups. The considered names encompass not only spiritual and material cultural features, not only mirror the hierarchy of values as well as the fluctuations in the member's mentality and tradition but then also mirror social attitudes as the exposure of the social, administrative, religious character of the country's situation and the awareness of the national belonging of oneself.

Izabela Łuc

**Die Multikulturalität des Teschener Grenzgebietes
im Lichte der im 19.Jh. gebrauchten Onomastik**

Zusammenfassung

Im historischen Prozess entwickelt sich die Kultur und wird reicher dank verschiedenerlei Elementen der menschlichen Zusammenlebens und der Zusammenarbeit. In dem Kulturbereich gilt die Sammlung von Eigennamen als eine bestimmte Anhäufung der individuellen und kollektiven Erfahrung von einer bestimmten Gemeinschaft, und deren verschiedener sich im Laufe der Zeit verändernden Bedürfnisse.

Die Analyse des Quellenmaterials hat gezeigt, dass onomastologisches Berührungsgebiet von Teschen am deutlichsten in differenzierter Frequenz und Motivation zum Vorschein kommt. In den hier auftretenden Vornamen werden Elemente der materiellen und immateriellen Kultur erhalten geblieben. Diese Vornamen spiegeln das Wertesystem der einheimischen Gemeinschaft, deren Tradition und die sozialpolitische u. konfessionelle Lage oder das Gefühl der Staatsangehörigkeit ausdrückenden Stimmungen der damaligen Gesellschaft wider.